

Lukemisto sopuleille ja mediakriitikoille

Heikki Luostarinen & Ullamaija Kivikuru & Merja Ukkola (toim.): SOPULISILPPURI.

Mediakritiikin näkökulmia.
Helsinki: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus 1996. 240 s.

Sopulisilppuri esittäytyy lukijalleen viittauksella suomalaisen mediakritiikin päänavaukseen 1960-luvun lopulta, pamflettiin *Sivuaaniä - Viestinnästä ja sen välineistä* (1967). Nyt mediakritiikki on kirjan toimittajien mielestä tullut vakiintumisensa vaiheeseen, mikä ilmenee niin tutkimuksessa, alan ammatillisessa keskustelussa kuin journalismissa. Kirjan tekijät ovat taipuvaisia epäilyyn, että mediakritiikistä on peräti tullut aikamme "muoti-ilmiö" samaan tapaan kuin ympäristöjournalismista viime vuosikymmenellä.

Sopulisilppurin kirjoitukset edustavat joukkoviestinnän ja journalismin tutkimusta, ja tässä mielessä ne kertovat ennen muuta mediakritiikin vakiintumisesta osana näitä tutkimusperinteitä. Tutkimusta ajatellen tekijöiden esittely kirjastaan jättää kuitenkin ilmaan pienen varauksen alueen vakiintumisesta: he kutsuvat kirjaansa "lukemistoksi", joka suuntautuu viestinnän yliopistoliseen perusopetukseen ja aikuiskoulutukseen. Lisäksi he toivovat kirjan kiinnostavan esimerkiksi journalistejä ja mediakasvatuksen parissa työskenteleviä opettajia. Akatemian vakiintumisen näkökulmasta lukemisto on oppikirjan esiaste. Mediakritiikin oppikirja *Sopulisilppuri* ei siis ole, vaikka erityisesti kirjan alkuosa (Heikki Luostarisen ja Esa Sirkkusen osuudet) onkin tuolla otteella kirjoitettu.

Huomattava osa *Sopulisilppurin* teksteistä perustuu Helsingin yliopiston viestinnän laitoksen ja Tampereen tiedotusopin yhteisesti toteuttamaan tutkimushankkeeseen EU-julkisuudesta. Hankkeen rahoitti Suomen Akatemia vuosina 1993-1995. Nämä artik-

kelit on lomitettu osaksi kirjan perusrakennetta, mutta ainakin itse rupezin rakentamaan siltaa niiden välille. Eri näkökulmat samaan peruskysymykseen, EU-julkisuuden kritiikkiin, olisivat asettuneet selkeämmin rinnakkain, jos ne olisi kirjassa kasattu yhteen. Samalla yksittäisiä artikkeleita olisi voinut täydentää koko EU-julkisuushankkeen mediakriittisten lähtökoh-tien tarkastelulla.

Kirja kolmessa osassa

Kirja jakaantuu kolmeen osaan, joista ensimmäinen esittelee mediakritiikin lähtökoh-tia ja historiaa. Tässä osassa Heikki Luostarinen esittelee ensin mediakritiikin käsitteitä, aluetta, tekijöitä ja heidän motiivejaan sekä kritiikin menetelmiä. Toisessa artikkelissaan Luostarinen kartoittaa journalismikritiikin historiaa ja paikantaa sen juuret ensimmäisen maailmansodan jälkeiseen aikaan. Tarkastelu on, kuten Luostarinen myöntää, USA-painotteinen. Kirjan ensimmäinen osa päättyy Esa Sirkkusen yhteenvetoon siitä, millaisia näkökulmia journalismintutkimus tarjoaa journalismin kritiikkiin. Hän löytää tutkimuksesta kolme näkökulmaa: tiedon ja tiedonvälityksen näkökulman, merkitysnäkökulman ja (sosiaalisen) vuoro vaikutuksen näkökulman.

Kirjan toisen osan kirjoittajat kohdistavat huomionsa journalismin ammattikulttuuriin, ammattikäytäntöihin ja niiden muuttamisen mahdollisuuksiin. Kirjoittajat liikkuvat siis journalismin sosiologian perinteisellä alueella. Ari Heinonen esittelee suomalaisten toimittajien kritiikkiä journalismista; se on Heinosen mukaan yllättävän kovaa, mutta samalla toimittajat kuitenkin pitävät yleisesti kollegoitaan ammattitaitoisina. Tuomo Mörä liikkuu journalismin sosiologian ytimessä, ammattiruutiineissa. Hän erottaa toisistaan aineiston määrittelyruutiinit, keruuruutiinit ja esitystaparutiinit. Elina Sana luotaa tasa-arvotyön kokemuksia ja historiaa Yleisradion organisaatiossa. Hän ottaa kantaa yleisen ja erityisen mediakritiikin suhteeseen. Hänen mukaansa on

helpompi lähteä jostain selkeästä näkökulmasta (kuten sukupuolten tasa-arvosta) kuin puhua kaikesta mahdollisesta yhtä aikaa. Marja Alestalo nostaa tarkasteluun "rahvaan mediakritiikin", mihin hän sai aineistoa EU-uutisoinnista tekemistään haastatteluista. Tällaisen aineiston merkitys korostuu hänen mielestään Suomessa erityisesti siksi, että meiltä puuttuu kansalaisjärjestöjen harjoittama mediakritiikki.

Sopulisilppurin kolmannen osan painotus on kritiikin menetelemissä. Kuten Ulla-Maija Kivikuru osaan kirjoittamassa johdannossaan sanoo, osa kirjoittajista käyttää tavanomaisia kriittisen seurannan välineitä yhdistäen määrällisiä ja laadullisia tarkasteluita. Toiset taas ovat kuin koruseppiä ja tekevät "filigraanityötä" kielen tai kuvan merkityksen purkamiseksi. Anu Kantolan aiheena ovat mediapaniikit, esimerkkinä otsonikato ja kasvihuoneilmiö. Sirpa Puhakka ja Seija Rideff luotavat hallituksen ja opposition suhdetta EU:ta koskeneen välikysymyskeskustelun uutisoinnissa. Sami Noponen avaa kriittisen näkökulman uutiskuviiin, ja lopuksi Ulla-Maija Kivikuru lataa sarjan kysymyksiä suomalaisen uutisjournalismin etnosentrisyydestä.

Mediakritiikkiä vai journalismikritiikkiä?

Kirjan alkuosa, otsikon, esipuheen ja Luostarisen artikkeleiden kautta Sirkkuseen, sisältää huomionarvoisen käsitteellisen siirtymän. Kirjan nimi ja esipuhe nimeävät käsitellyn alueen mediakritiikiksi. Luostarinen käyttää rinnakkain sekä media- että journalismikritiikin käsitteitä, Sirkkunen siirtyy selkeästi journalismin kritiikkiin. Kokonaisuutena kirjasta voi sanoa, että sen läpileikkaavana kohteena on nimenomaan journalismi ja sen kritiikki.

Minkä tahansa kirjan tekoprosessissa kirjan nimi ja esipuhe tulevat viimeisinä. Nimestä voinee lisäksi sanoa, että siinä on tärkeää myös markkinoinnin näkökulma. Tämän tietään kirjan esipuheen viittaus mediakritiikkiin muotina on oireellinen. Eikö journalismikri-

tiikki ole yhtä lailla muodokasta tai myyvää kuin mediakritiikki? Miksi mediakritiikki sytyttää? Siksikö, että se on yhtä epämääräinen ja miehuukuvitusta kiehtova möhkyä kuin itse 'media'?

Media tai journalismi, onko kritiikin nimellä lopultakaan väliä? Kirjoittaessaan mediakritiikin käsitteistä Luostarinen lähtee liikkeelle median ja journalismin käsitteistä. Hänen mukaansa medialla tarkoitetaan kirjassa "hyvin jaajasti joukkoviestinnän koko kenttää ja järjestelmää, myös sen fiktiotuotteita ja joukkoviestinnän viihdeteollisuutta". Journalismi taas tarkoittaa "joukkoviestinnän ajankohtaista, faktapohjaista ja pääosin yhteiskunnallista ainesta sekä tuon aineksen tuotantoa ja tuotantokulttuuria". Tyypillisimpiä journalismin edustajia Luostarisen mukaan ovat sanomalehti-uutiset sekä television uutis- ja ajankohtaisohjelmat. Näistä lähtökohdista Luostarinen näkee media- ja journalismikritiikin keskinäisen suhteen seuraavasti:

"Mediakritiikissä kohteena on mediajärjestelmä kaikkineen, journalismikritiikissä erityisesti joukkoviestinnän journalistinen aines ja sen tuotantoa ohjaava ammatillinen näkemys ja arvomaailma, journalistinen kulttuuri. Usein käsitteitä käytetään kuitenkin synonyymeinä." (s. 15)

Luostarinen siis määrittelee media- ja journalismikritiikille oman alueen, mutta toteaa samalla, että niitä käytetään myös toistensa synonyymeinä. En kuitenkaan täysin ymmärrä, miksi *Sopulisilppurissa* valittiin nimenomaan jälkimmäinen vaihtoehto, käsitteiden käyttäminen synonyymeinä. Luostarisen jaottelu olisi asiallisesti antanut perustelut käsitteiden väliselle erottelulle. Nyt perusteluksi valinnalle jää vain se, että käsitteitä usein käytetään synonyymeinä.

Tutkimuksen näkökulmasta pitäisin perusteltuna mediakritiikin ja journalismikritiikin erottelua. Erottelu voidaan johtaa esim. näiden kritiikin alueiden historiasta. Journalismikritiikillä on selkeä arvolähtökohdansa, johon viitataan useissa *Sopulisilppurin* artikkeleissa (erit. Heinosen artikkeli journa-

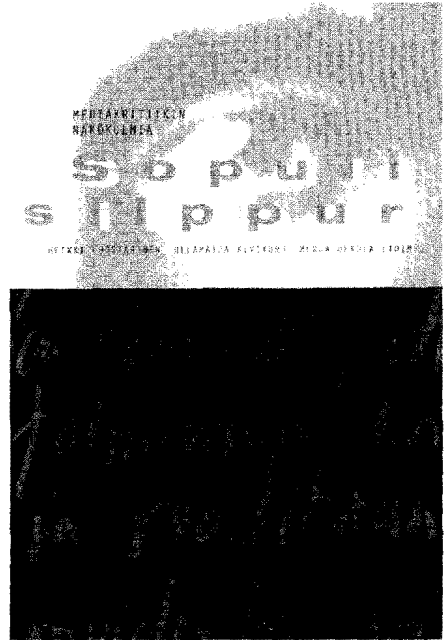
listien itsensä harjoittamasta journalismikritiikistä). Journalismi on julkisuusmuoto, joka on historiallisesti katsoen avainasemassa kansalaisuuden ja demokratian rakentamisessa. Jos taas joukkoviestintää tarkastellaan kulttuuri- tai viihdeteollisuutena, kritiikin lähtökohdat ovat toisenlaisia. Osittain ero voidaan nähdä näkökulman laventamisena, mutta kysymys on myös arvolähtökohtien erilaisuudesta. Viittaan esimerkkinä televisioon ja sen populaarikulttuuriin kritiikkiin. Taiteen ja massakulttuurin erottelu voisi olla esimerkiksi toisenlaisesta ja varhaisemmasta näkökulmasta televisio-kulttuurin tarkasteluun. Laventamisella tarkoitetaan sitä, että luonnollisesti journalismiäkin voidaan tarkastella osana jotakin suurempaa kokonaisuutta, kuten vaikkapa koko mediakenttää.

Mielenkiintoisen vertailukohdan edellä tehtyyn kysymyksenasetteluun tarjoaa Marja Aias-talon artikkeli, missä hän käsittelee rahvaan mediakritiikkiä EU-utisoinnissa. Hän toteaa, että ihmisten näkemykset tv-uutisista perustuvat ajatukseen "kunnon kansalaisuudesta", ajankohtaisen tiedon seuraamiseen orientoituneesta aktiivisesta kansalaisesta. Entä jos siirrämme näkökulman uutisista ja ajankohtaisohjelmista televisioon kulttuuri- ja viihdeteollisuutena? Eikö näkökulma silloin siirry kansalaisuudesta tuottamiseen ja kuluttamiseen ja niiden kritiikkiin?

Historiallisessa katsannossa mediakritiikin ja journalismikritiikin käsitteet nousevat erilaisista taustoista. Journalismikritiikki lähtee journalismista, mediakritiikki kulttuuri- ja viihdeteollisuuden kritiikistä. Journalismikritiikki on rakentunut joukkoviestinnän tutkimukseen ja yhteiskuntatieteisiin, mediakritiikki on noussut nykyiseen suosioonsa humanististen tieteiden kautta. Vaikka journalismin tarkasteluun voidaankin soveltaa humanististen tieteiden näkökulmia, se pysyy journalismikritiikkinä. *Sopulisilppurin* artikkeleista Anu Kantolan analyysi mediapaniikeista sekä Sirpa Puhakan ja Seija Ridellin tarkastelu hallituksen ja opposition sunteista *Helsin-*

gin Sanomien EU-uutisoinnissa ovat tästä hyviä esimerkkejä. Edellisessä puhutaan myyteistä ja rituaaleista, jälkimmäisessä käytetään narratologian välineitä sanomalehti-uutisoinnin analyysiin.

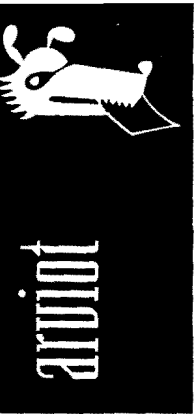
Lisään vielä yhden näkökulman alueen terminologiaan. Luostarinen huomauttaa (s. 15), että kritiikki-sana on eurooppalaisissa kielissä saanut usein kielteisen merkityksen. Sitä on pyritty välttä-

mään ilmaisuilta journalismi -ja mediakeskustelu tai journalismin/media-alan ammatillinen keskustelu. Uusin tulokas Luostarisen mukaan on mediajournalismi, jolla tarkoitetaan media-alan asioiden uutisointiin ja taustoittamiseen erikoistunutta journalismin lohkoa. Tämän Luostarisen listaan voidaan vielä lisätä media-analyysi, joka esiintyy alueen akateemisten oppikirjojen ja kursssien nimissä. Se on tullut joukkoviestinnän tutkimuksen humanististen mediakritiikin ja kulttuurintutkimuksen kautta.

Kotomaamme koko kuva

Kun *Sopulisilppurin* seuraavaa versiota kirjoitetaan, haluaisin asettaa listalle suomalaisen journalismikritiikin historian täydentä-

misen. Nyt esimerkit suomalaisen journalismikritiikin historiasta ovat enimmäkseen viitteellisiä. Erityisesti 1970-luvun iopun ja 1980-luvun alun suuri journalismikeskustelu objektiivisen ja uuden journalismin suhteesta ansaitsi tulla siirrettyksi uusille sukupolville. Tuo keskustelu ei ollut vain kahden tutkijan, Pertti Hemänuksen ja Kauko Pietilän ottelu, vaan siihen osallistui myös ammattikenttä. Samaan aikaan myös poliitikkojen ja journalistien suhteissa alkoi ilmetä uudenlaista väriä, mistä taitettiin peistä esim. TV2:n *Uurnilla tavataan* -reportaasin yhteydessä.

Anekdoottina TV2:sta: Maailma sanojen vankina -ohjelma vuodelta 1992 mainitaan kirjassa yhtenä merkinä mediajournalismin noususta. Tuon ohjelman käynnistäjä Erkki Saksa teki jo syksyllä 1971 mediakritiikkiä samalla otteella osaksi Ajankohtaisen kakoksen lähetyksiä. Nämä iehitkat-sauksiksi kutsutut ohjelman osat kulkivat nimellä *Rivit ja välit*.

TAISTO HUJANEN

Olympiakisojakin voi selostaa aivan väärin

Miquel de Moragas Spà & Nancy K. Rivenburgh & James F. Larson: TELEVISION IN THE OLYMPICS.

London: John Libbey 1995. 276 s.

Voiko olympiakisojen avajaisten tv-lähetystä selostaa "oikein" tai "väärin"? Ainakin espanjalainen Miquel de Moragas Spà sekä amerikkalaiset Nancy K. Rivenburgh ja James F. Larson tuntuvat tietävän, kuinka avajaislähetys tulisi rakentaa ja selostaa.

Suurimman huomion kirjassa saavat Barcelonan olympiakisojen (1992) avajaiset. Mammuttitutkimuksen tekemiseen osallistui 130 tutkijaa ja kielenkääntäjää 25 maasta. Näin suuren luokan tutkimuksessa joudutaan valitettavasti pienet yksityiskohdat sivuuttamaan, jotta työ ylipäätään valmistuisi. Niinpä urheilun tai olympiakisojen ideologia otetaan annettuna, eikä esimerkiksi olympiakisojen kaupallistumista nähdä ongelmana. Kaupallisuus on realiteetti, joka mahdollistaa kisojen järjestämisen.

Kaupallisuutta suurempia ongelmia ovat muiden kuin varsinaisten olympiasponsoreiden urheiluhenkiset mainokset, joita kaupalliset tv-yhtiöt sijoittavat olympialähetysten yhteyteen. Kaupallisuuteen liittyvät ongelmat ovat siirtyneet itse olympia-areenoilta television olympialähetysten riesaksi, kansainvälisen olympiakomitean (KOK:n) näkökulmasta katsoen. Tästä näkökulmasta kirjakin on kirjoitettu. KOK haluaisi myydä olympia-aatteen liitettävät myönteiset arvot vain yhteistyökumppaneilleen, ei muille.

Tämä kirjan kaupallinen ja käytännöllinen ote lyö ajoittain turhan voimakkaasti urheilujournalismin tutkijan silmille. Esimerkiksi avajaisten "oikeana" selostusmallina kirjassa esitetään kisajärjestäjien laatima tulkintaopas (media guide). "Oikea" tv-kuva on järjestäjien (RTO'92) tarjoama kansain-

väläinen kuvasignaali ilman selostusta. Liki 30 maan avajaisseleostuksia verrataan "oikeaan" malliin: "Täydelliset lähetykset avajaisista olivat harvinaisia" (s. 94).

Miten selostaa avajaiset tv:ssä

Erityisesti amerikkalainen NBC näyttäytyy huonossa valossa, sillä sen avajaislähetyksen ajasta peräti 28 prosenttia oli mainoksia. Toisaalta tekijät suorastaan neuvovat erilaisia tapoja, joilla kaupalliset tv-yhtiöt voivat hyödyntää olympiakisoja entistä paremmin. Samoin tekijöillä on omasta mielestään oikea käsitys siitä, kuinka olympiakisojen avajaiset tulisi selostaa televisiossa: hyvä "toimittaja" lukee järjestäjien antaman tekstin vihreän liikennevalon palaessa ja vaikenee punaisen liikennevalon palaessa. Kirjassa ei siis uhraata ajatuksia esimerkiksi sille, miksi ihmeessä olympiakisoissa ylipäätään tarvitaan yli kolme tuntia kestävä avajaiset, jotka kasvattavat muutenkin ylisuureksi venähtänyttä mummittimaista urheilutapahtumaa.

Kaupallisuus ja politiikka ovat kirjan perusteella hyväksyttäviä asioita, kunhan kansainvälinen olympiakomitea pääsee rahastamaan. Esimerkiksi Euroopan Unionin liki 80 miljoonan Suomen markan sponsorointi Albertvilien talvikisoissa ja Barcelonan kesäkisoissa kerrotaan kirjassa ongelmattomana seikkana. Toisaalta tämä EU:n panostus osoitautui kirjan mukaan pettymykseksi, koska Eurooppa kulttuurisena kokonaisuutena ei Barcelonan kisojen aikana ollut sama asia kuin poliittis-kaupallisen EU:n silloiset 12 jäsenmaata. Lisäksi olympiakisat ovat korostetusti valtioiden ja kansojen kisat kansallisine tunnuksineen, joten maanosat eivät tule luontevalla tavalla esille esimerkiksi palkintojen jakojen yhteydessä. Mutta sitäpä ei ole tutkittu, kuinka EU-värien vialleminen olympialähetyksissä vaikutti alitajuisesti sellaisten EU:n ulkopuolisten (vuonna 1992) urheilua korkealle arvostavien Euroopan maiden kuin esimerkiksi Suomen ja Ruotsin kansalaisten asenteisiin.